

УДК 343.98

## ХАРАКТЕРИСТИКА СЛІДІВ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ЯК ЕЛЕМЕНТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Ольга НИКОЛАЙЧУК,

ад'юнкт

Харківського національного університету внутрішніх справ

### АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу наукової літератури досліджено поняття «сліди злочину» та «слідова картина злочину». Визначено слідову картину неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей. Виділено основні типові матеріальні й ідеальні сліди вказаних злочинів. Наголошено, що аналіз і дослідження слідів неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей дозволяє слідчому визначитися із напрямками подальшого розслідування, переліком необхідних слідчих (розшукових) дій і судових експертиз.

**Ключові слова:** права дитини, неналежне виконання обов'язків, криміналістична характеристика, сліди злочину, слідова картина злочину.

### CHARACTERISTICS OF TRACES OF IMPROPER FULFILLMENT OF DUTIES REGARDING THE PROTECTION OF THE LIFE AND HEALTH OF CHILDREN AS AN ELEMENT OF FORENSIC CHARACTERISTICS

Olha NIKOLAICHUK,

Adjunct

of the Kharkov National University of Internal Affairs

### SUMMARY

In the article, on the basis of the analysis of scientific literature, the concept of “traces of a crime” and “trace of a crime” are researched. A trace pattern of improper fulfillment of duties on the protection of the life and health of children is determined. The main types of material and ideal traces of these crimes are highlighted. It was emphasized that the analysis and investigation of the traces of improper fulfillment of duties on the protection of the life and health of children allows the investigator to determine the directions of further investigation, the list of necessary investigatory (search) actions and forensic examinations.

**Key words:** child's rights, improper performance of duties, forensic characteristics, traces of crime, trace of crime.

**Постановка проблеми.** Охорона прав і свобод дітей здійснюється не лише на національному рівні, а й на міжнародному, включаючи їх законодавче закріплення, визначення шляхів реалізації та встановлення обов'язків для окремих державних органів і осіб, зобов'язаних забезпечити реалізацію. Основними з усієї сукупності особистих справ і свобод дітей є права на життя та здоров'я, порушення яких карається у кримінально-правовому порядку шляхом притягнення особи за рядом статей Кримінального кодексу України (далі – КК України). Однією зі спеціальних кримінальних норм є закріплена у ст. 137 КК України «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей». Сьогодні кількість вказаних злочинів росте, що потребує від правоохоронних органів швидкої реакції як у превентивній діяльності, так і під час досудового слідства. На якість процесу розслідування впливає значна кількість факторів, одним із яких є сама злочинна діяльність, що проявляється в окремих елементах механізму злочину та виражається в елементах його криміналістичної характеристики.

Одним із основних елементів криміналістичної характеристики неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей є слідова картина злочину. Дослідження слідової картини у процесі розслідування вказаних злочинів має неабияке значення, адже вона не просто пов'язана з іншими елементами їх криміналістичної характеристики (особою злочинця, способом злочину,

особою потерпілого тощо), а відображає вказані елементи, тим самим дозволяє встановити їх у процесі розслідування та притягнути винних до кримінальної відповідальності.

**Стан дослідження.** Сліди злочину як елемент криміналістичної характеристики злочину вивчалися значною кількістю вчених. Зокрема, вказане питання досліджували Р.С. Белкін, О.І. Дикунов, А.В. Іщенко, В.О. Коновалова, І.П. Крилов, В.С. Кузьмичов, М.В. Салтевський, О.Н. Сафаргалієва, Б.І. Шевченко, В.Ю. Шепітько та ін. Незважаючи на значний внесок, зроблений вченими з приводу досліджуваного питання, криміналістичного вивчення слідів неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей так і не відбулося.

**Метою статті** є дослідження слідів злочину як елемента криміналістичної характеристики неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей і визначення їх основних видів.

**Виклад основного матеріалу.** Слідова картина злочину як елемент криміналістичної характеристики має важливе значення, оскільки вивчення слідів дає змогу визначити спосіб і механізм учинення злочину, спосіб його приховання, особу злочинця (в т. ч. наявність організованої злочинної групи), знаряддя вчинення злочину, встановити ряд обставин під час розслідування злочину, викрити неправдиві показання свідка або злочинця, приховані ним речові докази злочину [1, с. 105–108]. Як вказує О.І. Дикунов, в механізмі події, яка розслідується, кожен об'єкт бере

участь у тій чи іншій якості, відображає ту чи іншу систему своїх властивостей, сприймаючи ту чи іншу систему властивостей інших взаємодіючих об'єктів. Як наслідок, кожен слід-відображення несе інформацію про властивості відображеного в ньому об'єкта, за умови механізму відображення та взаємодії [2, с. 165].

У криміналістичній літературі досить неоднозначно розглядається вказаний елемент криміналістичної характеристики. Одні вчені досліджують слідову картину, інші – сліди злочину. Однак очевидно, що основоположним поняттям є «слід».

На початку ХХ ст. поняття «сліду» вживалося в широкому його значенні та включало будь-які зміни в матеріальній обстановці місця події, в навколишньому середовищі і предметах, пов'язаних із подією злочину [3, с. 108]. Згодом Б.І. Шевченко це поняття було значно звужено й обмежено слідами-відображеннями зовнішньої будови предметів на іншому предметі або речовині, що пов'язано зі стрімким розвитком такого криміналістичного вчення, як «трасологія» [4, с. 13]. Однак вчені почали виражати думки, що не доцільно до поняття сліду включати лише матеріальні сліди-відображення, а варто також розглядати й інші джерела інформації про подію злочину [5, с. 34].

Так, М.В. Салтєвський усі джерела інформації про подію злочину, що утворюються в процесі його вчинення, назвав «слідовою картиною» і визначив як абстрактну модель слідів злочину, що відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення. «Слідова картина» – поняття дещо умовне, близьке до поняття «слідова обстановка» або «інформаційне середовище», що містить як матеріальні, так і ідеальні відображення [6, с. 150–151]. В.С. Кузьмичов і Г.І. Прокопенко також вважають, що типова слідова картина злочину в її широкій інтерпретації – це сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину [7, с. 253]. В.О. Коновалова зазначає, що слідова картина злочину становить комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину, дозволяє висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення [8, с. 25]. О.І. Дикунів, вважає, що доцільно слідову картину розслідуваної події розуміти як цілісну систему речових джерел кримінально-релевантної інформації, яка виникла внаслідок взаємодії матеріальних елементів події та використовується для формування динамічної інтегральної моделі механізму розслідуваної події на відповідних етапах процесу розкриття і розслідування злочину [2, с. 15].

Поряд із цим науковці пропонують розглядати сліди злочину у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні сліди розглядаються як матеріально-фіксовані відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому (сліди-відображення). Сліди-відображення виникають унаслідок взаємодії двох об'єктів і достатньо поширені: це сліди рук людини, ніг, взуття, зубів, транспортних засобів, знарядь та інструментів тощо [9, с. 60].

До слідів злочину у широкому розумінні О.Н. Колесніченко включив зміни в речовій обстановці місця події; сліди-відображення; предмети-речові докази; документи-письмові докази; осіб, що можуть бути допитані як свідки [10, с. 39–40]. О.Н. Сафаргалієва вважає, що у формуванні поняття сліду необхідно розширити коло об'єктів-носіїв інформації, які відображають злочинну подію і його елементи, включивши в число об'єктів, які її відображають, свідомість людей, у т. ч. і злочинця, оскільки подія злочину, його елементи також знаходять своє відображення в свідомості суб'єкта злочину, як і в свідомості інших людей, і підкоряються тим самим закономірностям. Образи, що виникають, злочинець зазвичай коригує залежно від

ситуації розслідування, прагнучи зменшити свою провину або взагалі уникнути покарання. Подібна корекція характеризує постзлочинну поведінку особи, а характер внесених змін в опис події, його обставин, поведінки своєї власної, жертви злочину відображає рівень розвитку його інтелектуальних, емоційно-вольових, соціально-комунікаційних властивостей. Облік названих властивостей, характеру їх прояву і ступеня вираження дозволяє слідчому обирати найбільш ефективні прийоми впливу на особистість злочинця, коригувати тактику слідчих дій, визначати стратегію всього процесу розслідування злочину [11, с. 163].

Під час вчинення неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей злочинна діяльність відображається не лише в матеріальних слідах, але і в ідеальних. Досить часто злочинці намагаються приховати матеріальні сліди злочину, тому під час розслідування особливо важливим є встановлення криміналістично значимої інформації від осіб, які стали очевидцями злочину, або володіють якоюсь інформацією з приводу життєдіяльності та умов життя, навчання чи перебування в певних установах дитини, виконання обов'язків підозрюваним, також важливою є інформація від самого потерпілого та підозрюваного.

Однак категорія «сліди злочину» не може замінити термін «слідова картина», оскільки поняття окремих частин не може замінити поняття цілого [12, с. 69]. Слідова картина містить типовий опис слідів і їх джерел (людей, речей) та обставин події [2, с. 81]. Таким чином, уявляється, що поняття «слідова картина» повинно включати опис слідів злочину у широкому розумінні, тобто сукупність матеріальних та ідеальних відображень події злочину.

Враховуючи, що в криміналістиці прийнято розрізняти матеріальні сліди злочину – зміни в елементах речової обстановки, що виникають як результат механічного, хімічного, біологічного, термічного й іншого впливу; ідеальні сліди злочину – відображення криміналістично значущої інформації у свідомості людей, що зберігається в пам'яті людини [13, с. 220], на основі аналізу слідчої і судової практики можемо виділити типові сліди неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей:

1) матеріальні сліди:

а) сліди на потерпілому (тілесні ушкодження на тілі дитини, виявлені захворювання, труп дитини, загальний вигляд дитини – загальна вгодованість, фізичний розвиток, психічний розвиток, психологічний стан дитини, рівень освіти тощо);

б) сліди в документах (документація з органів опіки та піклування; документи із навчальних закладів та спортивних шкіл, секцій, дитячих розважальних закладів, курортних, реабілітаційних закладів тощо; документи, які підтверджують взаємозв'язок із опікунами, піклувальниками, вихователями, тренерами, вчителями; облікова документація проведених заходів із неповнолітніми; медична документація щодо стану здоров'я та проведеного лікування потерпілого тощо; фінансова документація щодо отримання грошових виплат на дитину та документація, яка підтверджує витрати (чеки, квитанції, накладні тощо));

в) сліди на одязі, взутті потерпілої дитини;

г) сліди за місцем проживання та/або перебування дитини;

д) сліди на місці події, де безпосередньо сталася злочинна подія;

2) Ідеальні сліди: показання потерпілої дитини, показання підозрюваного, показання свідків-очевидців та інших свідків із приводу обставин вчиненого злочину, діяльності, яка передувала вчиненню злочину та постзлочинну діяльність.

Звісно, вказаний перелік типових слідів не є вичерпним та може бути доповнений. Необхідно зауважити, що слід

обережно ставитися до таких ідеальних слідів, як показання малолітніх та неповнолітніх потерпілих і свідків, адже вказані особи схильні до навіювання та перебільшення.

Вся отримана інформація (незалежно від джерела її отримання) повинна бути проаналізована слідчим із позиції її допустимості, відношення до розслідуваного злочину та достовірності. Такий аналіз може відбуватися як під час отримання інформації, наприклад, під час допиту особи, так і в процесі аналітичної роботи слідчого за всіма матеріалами кримінального провадження. Аналіз отриманої інформації має включати не лише окреме її дослідження, а й обов'язкове співставлення з іншими доказами, а також аналіз джерела отримання такої інформації.

**Висновки.** Таким чином, слідова картина неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей – це широке поняття, яке включає сукупність матеріальних та особистісних джерел інформації про злочинну подію, що утворюються в процесі взаємодії елементів механізму злочину та дозволяють їх встановити. Вивчення таких джерел інформації дозволяє встановити типові сліди досліджуваних злочинів і пов'язані з ними інші елементи криміналістичної характеристики. Не слід ототожнювати поняття «слідова картина злочину» та «сліди злочину», адже вони співвідносяться як загальне та окреме. Аналіз і дослідження слідів неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей дозволяє слідчому визначитися із напрямками подальшого розслідування, переліком необхідних слідчих (розшукових) дій і судових експертиз.

#### Список використаних джерел:

1. Топорецька З.М. Слідова картина, як джерело первинної інформації про вчинення злочинів у сфері гравального бізнесу. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 29–30 вересня 2011 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2011. Ч. 2. С. 105–108.

2. Дикунів А.И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2005. 186 с.

3. Якимов И.Н. Криминалистика: руководство по уголовной технике и тактике. М.: Изд-во НКВД РСФСР, 1925. 180 с.

4. Шевченко Б.И. Научные основы современной трасологии. М., 1947. 54 с.

5. Крылов И.Ф. Криминалистическое учение о следах. Л.: ЛГУ, 1976. 197 с.

6. Салтєвський М.В., Лукашевич В.Г., Глібок В.М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. К.: ВПЮЛ, 1994. 180 с.

7. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

8. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія. К.: Факт, 2001. 311 с.

9. Криміналістика: підручник / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Х.: Право, 2008. 464 с.

10. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / под ред. В. Лисиченко. К.: Выща шк., 1988. 405 с.

11. Сафаргалиева О.Н. О понятии и содержании следов в криминалистике. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2010. № 2 (23). С. 161–166.

12. Уемов А.И. Вещи, свойства, отношения. М.: Знание, 1963. 184 с.

13. Басай В.Д., Томин С.В. Дослідження віртуальних слідів – перспективний напрямок криміналістичного слідознавства. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 44. С. 220–223.

#### ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

**Ніколайчук Ольга Василівна** – ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

#### INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

**Nikolaichuk Olha Vasilivna** – Adjunct of the Kharkov National University of Internal Affairs

*olga.nikolaychuk@gmail.com*